

Stane Terčak:

PARTIZANSKA BOLNIŠNICA CELJE

Pokrajina in ljudje

am, kjer teče Ljubnica in se vije cesta iz Ljubnega proti Podplanini, je ozka dolinica, ki se pri Rastkah ali Rastokah zoži med Šemprimoškim vrhom in Goltmi v ozko sotesko. Na majhni vzpetini ob potoku Krumpahu stoji cerkev sv. Miklavža, patrona splavarjev, žagarjev in drvarjev, ki so si pri Rastočki Mici ob nedeljah privezovali duše za celotedensko samoto po posekah od Šemprimoškega vrha pa gori do Traških pastirskih stanov, preko Travnika do Konjskega vrha in tja proti Raduhi.

Rastočka oštarija leži na križpotju, od koder drži kolovoz na Lipo do trdnih kmetov tega pogorja, Rabona in Tratnika, po drugi strani pa naprej po soteski do vznožja Rome ali Smrekovca. Rastočka Mica ima še sedaj nad podboji hišnih vrat, četudi gostilne že davno ni več, prelep napis, ki je vsakemu drvarju že pri vstopu v oštarijo jasno povedal: Danes za gnarje, jutri zastonj. Napis nad vežnimi vrati je obledel, oštarije ni več. Na trati pred hišo pa se vsak dan pode hribovski otroci, ki jim vtepa abecedarsko učenost učitelj iz Ljubnega. Iz Rastočke oštarije je nastala šola v Rastkah, ki je tudi za časa okupacije, dokler je pač bila, učila hribovske »pobe in dečle« kar po naše.

Preko ceste, na nasprotni strani gostilne, je sedaj »kolodvor« žične vzpenjače, ki jo je napravil LIP iz Nazarij, da bo potegnila iz stoletnih smrekovih in bukovih gozdov bogastvo plohov do ceste. Nazaj v planino pa je potegnila kmetoma Tratniku in Drgoniku potreben material za zidavo novih hiš, ki sta kakor prava planinska hotela.

Tod mimo in preko sedla med Travnikom in Komnom drži glavna prometna žila — kolovozna pot — na Koroško, ki povezuje črnske knape z domačijami na osojnih bregovih Travnika, Komna, Konjskega in Šemprimoškega vrha. Ob sobotah popoldne, še bolj pa zgodaj ob nedeljah, je kar živo na tem kolovozu. Skrivne srčne in rodbinske vezi so krive, da je kolovoz vedno, celo v zimi, dobro izhojen. Kako tudi ne! Po teh saminah je nedelja velik praznik. Sedaj, ko so pospravili na strmih njivicah pridelke, so nedelje njihove. Hiše prirejajo »bale«. To so njihove veselice, skoraj edini sončni dnevi hribovskih samin, kamor gredo radi stari in mladi, tudi po dve uri daleč, da se naplešejo, navriskajo in napijejo. Vso potrebno »močo« si nabavijo na Ljubnem. Za slovesne prilike ne manjka tudi likerjev, da je veselje popolno. Kdo bi se le otepal ob takih praznikih, ko pobe in dečle srbe pete in jim pesem prihaja na usta kar sama, s kislim tolkovcem, ki ti lahko čreva pregrize, če nisi utrjen za tako pijačo.

Tod okoli se je pisala zgodovina narodnoosvobodilne borbe s krvavimi črkami. Začeli so jo pisati Brunetovi fantje iz Ljubnega in Beračeva iz Radmirja, ki so kasneje vsi padli. Takrat se jim je priključil še Revs, ki je narodnoosvobodilno gibanje l. 1943 izdal in se priključil s svojo bando gestapovcem na Ljubnem. Že leto kasneje je žalostno končal na trgu pred gasilskim domom.

Ta čas je bil najtežji za hribovske gospodarje od Rastk do Smrekovca in od Komna do Konjskega vrha. Revs, ki so ga v prvih letih podpirali, je bil za nje strah in trepet. V času Revsovega gospodarjenja po pogorju so bili ti hribovci stisnjeni med mlinske kamne, ki so jih mleli. Toda iz te moke ni bilo pravega kruha, ne za Revsa, še manj za Nemce. Res je, da se je bilo pod tako težkimi pogoji včasih težko pravilno odločiti tem hribovcem. Zato se vsi tudi niso. Saj je Revsova banda štela okoli 30 ljudi. Toda hribovci so ostali trdni in neomajni. Človeka, ki gara vse življenje na sirotnih njivcah in mu je gozd s svojimi plohi edini pravi rednik, ki malo govori in mnogo premišljuje, le težko preokreneš. Te hribovce so »vižali« na vse strani. Toda ostali so trdno z zemljo povezani. Njihovi redniki gozdovi so jim govorili z ono nepotvorjeno pravo govorico in gošniki v njih so postali njihovi pravi prijatelji.

V tem težko dostopnem lesovju, izpresekanem z ozkimi soteskami in nametanim divjim skladovjem, pod bazaltnimi stenami ugaslega ognjenika Komna, so postavili borci po prihodu XIV. udarne divizije na Štajerskem eno prvih pravih partizanskih bolnišnic.

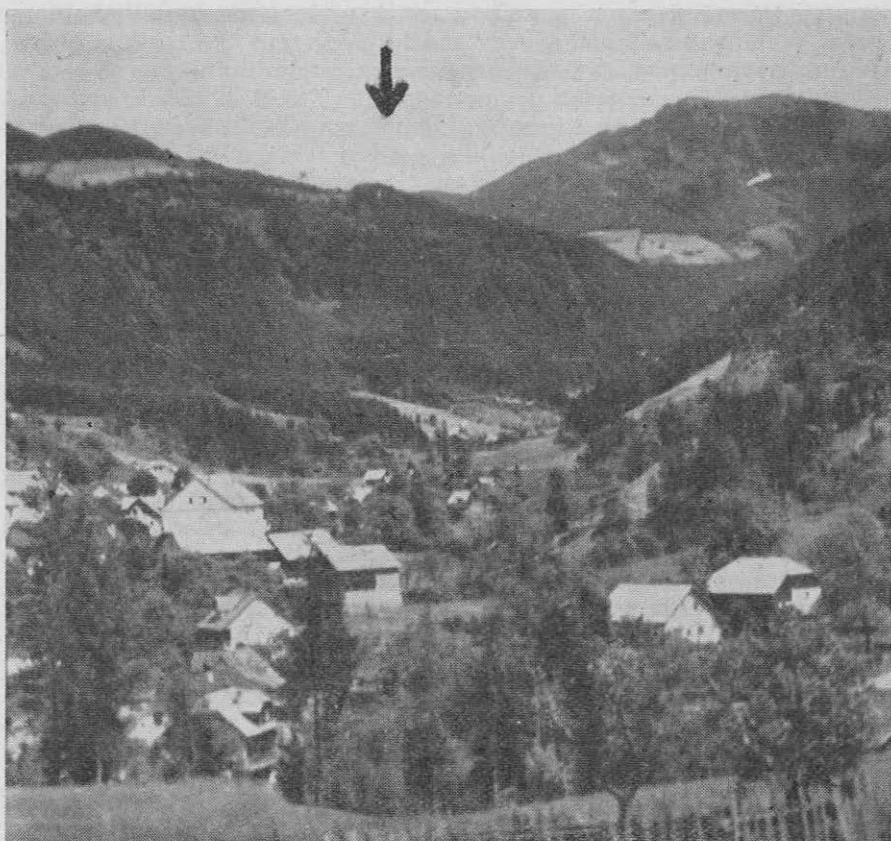
Partizanske bolnišnice v Zg. Savinjski dolini

V Zg. Savinjski dolini se je začelo partizansko gibanje prav razvijati šele l. 1942, ko je prišel močnejši dotok partizanskih sil na te terene. V Solčavi in okolici so videli prve partizane šele ob prihodu II. grupe odredov, ki so prišli preko Jermanovih vrat v Logarsko dolino. V l. 1941 se je partizansko gibanje širilo predvsem iz Šoštanja preko Smrekovca (Božo in Dušan Mravljak) in Spodnje Savinjske doline (Albin Vipotnik). Da je Zg. Savinjska dolina začela sodelovati v OF kasneje, so vzroki na dlani. Ni imela močnih delavskih središč. Gozdni delavci pa so bili raztreseni po vsem širnem gozdnem pasu, predvsem na škofovskih posestvih. Zaradi oddaljenosti je bila povezava med njimi izredno težka. Zato ti predeli zažive skoro leto kasneje kakor dolina.

Partizanskih bolnišnic na Štajerskem kakor tudi v Savinjski dolini ni bilo pred prihodom XIV. udarne divizije. Prej tudi dejanskih potreb v večjem stilu ni bilo. Zasilne bolnišnice so zadostovale.

Bolnišnice v Zg. Savinjski dolini delimo v tri skupine.

Bolnišnice Koroškega odreda: Ko je prišla XIV. udarna divizija na svojem pohodu na solčavske terene, je imela precej borcev, ki so bili ranjeni in ozebli. V visokem snegu in strupenem mrazu niso mogli naprej. Zaradi stanovitnega zasledovanja divizija borcev ni mogla pustiti pri posameznih kmetih. Zavaljo tega so ranjene borce

Panorama Komna nad Ljubnim. Puščica kaže mesto partizanske bolnišnice

predali skupini borcev Koroškega odreda in aktivistom na tem sektorju. Bilo jih je 12, ki so jih spravili v drvarsko bajto v Matkovem kotu pri Logarski dolini. Drvarska bajta se je nahajala pod Žibovtovimi njivami ob potoku Kučniku. Prostora je bilo za ca. 30 ljudi. Imena bolnišnica takrat še ni imela.

To prvo bolnišnico je organiziral zdravnik Zvone. Bolničar pa je bil Branko iz Mežice. Nekaj dni kasneje pa je prišel za bolničarja solčavski domačin Ikovic Anton-Dorko. V marcu l. 1944 so začeli graditi na posestvu Neže Prodnik-Matkovice novo bolnišnico. Stavba je bila samo ena v velikosti 8 m × 4 m. V začetku aprila so se ranjenci že preselili vanjo. Vodja bolnišnice je bil medicinec Savo Vrtačnik-Krn, bolničarka pa Pepca Tomazin, ki je kasneje vodila zasilno bolnišnico Pepco v Bistri na Koroškem. Kurir pa je bil Ikovic-Dorko.

Po izdaji te bolnišnice 23. maja 1944 se je umaknila v Logarsko dolino v bližino Plesnika Franca. Bili so na prostem v Slanici pod

skalami. Po enem tednu so se premestili v Robanov kot. V Gašperčevem grabnu so bili pod šotori ca. 10 dni. V tem času je bila dogotovljena prva bolnišnica pod Knezovo elektrarno. Bolniki so se vselili nekako zadnje dni maja ali prve dni junija. V njej so bili do avgusta. Pri kmetu Račniku pa so zgradili bajto za pokretne ranjence.

Bolnišnica VPB-SZC I je bila gotova v začetku avgusta, bolnišnica VPB-SZC II pa v septembru. Obe sta bili pod enotno upravo. Prva je bila na severni, druga pa na južni strani Robanovega kota. Obe bolnišnici so zažgali belogardisti v januarju l. 1945. Del bolnišnice je pogasil Franc Vršnik-Robanov. Objekti, ki so ostali in so še danes v dokaj dobrem stanju, se bodo letos obnovili. To so edini objekti partizanskih bolnišnic v Zg. Savinjski dolini, kj še stojе. Po umiku iz Robanovega kota je nastala bolnišnica v Koprivni in zasilna bolnišnica Pepca v Bistri.

Bolnišnice Srednjega sektorja, h katerim so spadale tudi bolnišnice na Moravškem, so se začele graditi konec marca in v začetku aprila. Največja je bila v Podvolovljeku. Prva baraka se je imenovala Viharnik, ki je kasneje služila za shrambo sanitarnega materiala. Nato so bile postavljene barake na Petkovem in Obcirjevem posestvu. V sestav Srednjega sektorja spadajo na našem terenu še bolnišnica Pod Slapmi pri Lipi med Menino planino in Dobrovljami, zasilna bolnišnica nad Bočno in pod Sv. Joštom na Dobrovljah. Politkomisar teh bolnišnic je bil Franc Podstudenšek-Rok.

7. januarja 1945 so belogardisti napadli bolnišnico Podvolovljek in jo požgali. Težko ranjene borce so ujeli in jih na Ljubnem zvevinsko pobili.

Bolnišnica Celje

Bolnišnico Celje so postavili na Tratnikovi parceli št. 9 na Trački planini, na vzhodnem delu Travnika v višini ca. 1200 m.

Od Tračkih pastirskih stanov, od katerih je eden že skoro porušen, drži pot do postajališča žičnice LIP Nazarje. Od nje je treba zaviti levo v hrib še kakih 500 m ob Tratnikovem plotu, ki ga ima Tratnik za čuvanje živine. Od plotu se zavije v mlad smrekov mlaj še kakih 150 m.

Prostor, kjer je stala bolnišnica Celje, je bil izsekan in meri v pravokotniku nekako 60 m × 40 m v položnem hribu. Ves prostor okoli bolnišnice je bil močno zaraščen s 6—8 m visokimi smrekami. Na obeh straneh hribčka tečeta hudournika iz Travnika.

Skupina, ki je začela graditi bolnišnico, je prišla z Dolenjske konec meseca marca. Z njo je prišel na Štajersko tudi komandant Dušan Kveder-Tomaž. Vodilno osebje, ki je začelo graditi bolnišnico, je bilo: upravnik bolnišnice dr. Peter Držaj, kapetan, padel v Črešnjicah na Moravškem l. 1945, politkomisar Oblak-Sime in intendant Polde Travner iz Gomilske. Delavci, ki so gradili prve objekte bolnišnice, so bili: Flis iz Notranjske, Kuhar Tone iz Moravč, Franček iz Moravč, ki je po dovržitvi prvih objektov odšel na Po-

Komen

Foto Fr. Kolenc

horje, kjer je pomagal graditi Pavčkove bolnišnice, Štifter iz Črne in terenci Djure iz Črne, Martin Napotnik iz Podplanine, Adam in Eva in Franc Štifter-Roman iz Podplanine. Bolniške sestre so v prvi dobi bile: Sonja iz Tomšičeve brigade in Ivica, doma nekje na Notranjskem.

Ob polni kapaciteti je imela bolnišnica 17 ljudi zdravniškega in strežnega osebja.

Upravniki bolnišnice so bili:

1. Dr. Peter Držaj, kapetan, od začetka do konca maja, padel.
2. Dr. Krasnik Virgil, poročnik, upravljal bolnišnico od junija do novembra, sedaj upravnik bolnišnice v Trbovljah.
3. Dr. Dušan Šober, sedaj v Mariboru, upravljal bolnišnico v novembru in deloma decembru.
4. Dr. Robert Kukovec, major, upravnik do 15. aprila 1945.

V dolini je bila glavna javka za bolnišnico v Rastkah pri Rastočki Mici. Zadnja javka za bolnišnico pa je bila pri kmetu Tratniku v Podplanini, ki je bila oddaljena od bolnišnice Celje 1 uro, od zasilne bolnišnice Podstrešek pa skoro 1 uro. Od Tratnikove javke so nosili bolnike in ranjence na nosilih v glavno ali pa v pokretno bolnišnico.

V bolnišnici Celje in zasilni bolnišnici Podstrešek se je zdravilo preko 300 borcev.

Upravnik bolnišnice dr. Virgil Krasnik pravi o bolnišnici Celje naslednje:

»Konec meseca maja 1944 me je šef sanitete IV. operativne cone dr. Lojze Pirc poslal skupno z dr. Petrom Držajem, ki je bil takrat poverjenik za ustanovitev partizanskih bolnišnic v Zgornji Savinjski dolini, v Podplanino pod Travnikom za upravnika partizanske bolnišnice, ki je bila takrat že v gradnji. Bolnišnico je začel graditi dr. Peter Držaj z delovno ekipo, ki jo je vodil vodnik Jože. V tej delovni ekipi se je nahajal že od začetka poznejši komisar bolnišnice Nace Zupanc. Ko sem jaz prišel na mesto gradnje bolnišnice, je bila izgotovljena kuhinja in baraka za ranjence s 15 ležišči, medtem ko se je začela operacijska baraka šele graditi. Nadaljnje delo pri dograditvi bolnišnice sva vodila s komisarjem Nacetom sama. Zgradili smo še posebno barako za rekonvalescente in za osebje, dalje upravno barako za bolničarki in upravo bolnice ter največjo barako za ranjence s 30 ležišči, tako da je imela bolnišnica kapaciteto za sprejem 45 težkih ranjencev ter okoli 20 rekonvalescentov. Ta bolnica je bila namenjena izključno le težkim ranjencem in je bila zamišljena kot centralna kirurška bolnišnica. Operacijska soba je bila opremljena skoro z vsemi pripomočki za operacije in mavčenje.

V bolnišnici smo vodili naslednje dokumente: knjigo sprejetih ranjencev, knjigo operacij, knjigo umrlih ter za vsakega oskrbovanega ranjenca natančen popis poškodb.

Dalje so bile v arhivu vse skice v bolnišnici izvršenih pripomočkov za zdravljenje ter floris operacijske sobe, bolniških barak in kuhinje, ki sem jih sam risal.

Pokopališče umrlih ranjencev je ležalo v gozdu kakih 5 minut oddaljeno od postojanke. Koliko jih je v bolnišnici umrlo, se ne spominjam več natančno. K vzglavju vsakega umrlega borca smo zakopali hermetično zaprto steklenico z vsemi podatki o umrlem.

V bolnišnici smo oskrbovali težke ranjence. Večkrat sem operiral skupno s pokojnim dr. Žigo Červinkom in dr. Robertom Kurovcem. Operirali smo vse težke strelne kostolome in jih mavčili, dalje travmatske aneurizme stegenskih arterij, prestrele trebuha, sečevodov itd. Operirali smo tudi težke kile. O preskrbi težkih strelnih prelomov stegenice sem pisal v 8. št. Partizanskega zdravstvenega vestnika v l. 1944, kjer sem dal tudi napotke za ureditev operacijske mize za izgotovitev mavčevih hlačnic.

Pripominjam, da sem konec novembra l. 1944 zapustil bolnišnico, ker me je načelnik sanitarnega odseka IV. operativne cone imenoval za nadzornega kirurga vseh partizanskih bolnišnic v Zgornji Savinjski dolini.«

Izdaja bolnišnice Celje

Kmet Tratnik v Podplanini, kjer je bila najbližnja javka za bolnišnico, pravi: »Nekega zimskega dne v začetku februarja, okoli enih popoldne, so prišli Nemci do kmeta Zgornjega Mlinarja in ga

Foto Fr. Kolenc

Tratnikovi pastirski stani, 700 m od bolnišnice

aretirali. Moral jim je pokazati pot do moje kmetije. Bilo je okoli 80 oboroženih vojakov. Mene je komandant najprej zasliševal o partizanih in njihovi bolnišnici, nato pa me je pretepel. Komandant edinice je natanko vedel, da stoji partizanska bolnišnica v bližini mojih pastirskih stanov na zemljiški parceli št. 9. Ker sem trdo-tratno tajil, da ne vem, kje bi naj bila partizanska bolnišnica, me je odvedel s seboj, da jim pokažem stane. Preden smo se podali na pot, so naju z Mlinarjem še enkrat pretepli. Snega je bilo skoro do pasu. Od mojega doma smo šli okoli dveh popoldne. Gazili smo sneg po celem. Na čelu kolone sem moral gaziti jaz. Pozno popoldne, ko smo prišli že v bližino pastirskih stanov, je pritisnila s Travnika in Komna tako gosta megla, da nismo videli pedj pred seboj. Naprej nismo več mogli, zato je ukazal komandant: 'Stoj!' Hodil je sredi kolone. Poklical me je k sebi in me vprašal, kako daleč je še do stanov. Dejal sem mu, da v takem vremenu, če ne zaidemo, še skoro dve uri. Po kratkem premišljevanju je odredil, da se vrnemo in da bomo prihodnje jutro ponovno odšli. Do mojega doma smo prišli popolnoma izčrpani. Vsa kolona je prenočila pri meni. Takoj je poslal patroljo na Ljubno po krplje. Drugo jutro je dobil povelje, da se morajo takoj vrniti na Ljubno. (V tej noči je XIV. udarna divizija vršila prehod preko Savinje nad Sotesko pri Mozirju. Zato so vse nemške edinice koncentrirali na tem sektorju, opomba pisca.) Vso noč je strašno snežilo. Zapadlo je nad pol metra novega snega. Zjutraj okoli osme ure so odšli nazaj proti Ljubnemu.

Konec marca so hajkali po naših planinah Ukrajinci. Bolnišnice sicer niso našli, pač pa so našli bunker, kjer so bili skriti težki ranjenci. Bunker je ležal v grabnu Pongradu v bližini kmeta Planinca. V njem so se varovali angleški pilot, ki se je ponesrečil z letalom na Atelški planini pod Smrekovcem, 2 ruska vojaka in en Črnogorec. Z njimi je bil bolničar Uroš Marčič iz Braslovč in Francj Kuhar iz Moravč. Vse so pobili.

Bolnišnico Celje so popolnoma izpraznili v začetku februarja 1945. Okupator je našel bolnišnico na velikonočni ponedeljek 1945 in jo požgal.«

Podstrešek — bolnišnica za lažje ranjence

Bolnišnica Celje je imela kakor večina drugih partizanskih bolnišnic še zasilno bolnišnico, kamor so napotili lažje ranjence, ki so bili potrebni zdravniške pomoči. Take bolnišnice so imenovali podstreške. Tudi bolnišnica Celje je imela tak podstrešek, ki je bil oddaljen od prave bolnišnice pičlo uro hoda. V take zasilne bolnišnice je prihajal zdravnik po potrebi, stalno pa je bila tu bolničarka ali bolničar, ki je nudil prvo pomoč. Bolniki za pravo bolnišnico niso vedeli. V mnogih primerih so tja poslali na popolno okrevanje ranjence pred odhodom v njihove edinice.

O podstrešku pripoveduje intendant Polde Travner naslednje: »Zasilna bolnišnica je stala v Marovtovi gošči pod Komnom. Bila je oddaljena približno 1000 m zračne črte naravnost v smeri Komenških skal nad Tratnikovo domačijo. Obstajala je iz barake, ki je bila približno 16 m dolga in 4 m široka, kuhinje in razkuževalnice. Prevezovanje ranjencev se je vršilo kar v baraki. Tukaj je bil tudi ekonomat za bolnišnico. V baraki je bilo 46 ležišč v dveh etažah. V podstrešku je bilo s strežnim osebjem in ekonomatom okoli 50 oseb. Poltkomisar je bil Bevc, prvi ranjenec bolnišnice Celje. V tem času sta bili tukaj dve bolniški sestri. Kuharica je bila Liznekova Vera iz Ljubnega.

Ukrajinci, ki so hajkali meseca marca tod okoli, bolnišnice niso našli. Prišli pa so do Podstreška zgodaj zjutraj. Vsi ranjenci in strežno osebje so se rešili, razen ranjenega angleškega pilota, ki so ga ujeli in odpeljali na Ljubno. Ostale ranjence je prevzela takoj nato komanda mesta Slovenjgradec.

Pokopališče je bilo kakih 300 metrov levo preko hudournika in 50 metrov niže prave bolnišnice. Pokopališče leži v bukovju in je sedaj že komaj vidno. Grobovi so v vrstah. Tukaj je bilo pokopanih 17 borcev. Dva borca sta bila prekopana, ostali še leže na mestu. Pogrebi so se vršili slovesno. Vse osebje bolnišnice in vsi, ki so lahko hodili, so spremili mrtvega tovariša na njegovi zadnji poti. Pri pokopu se je odrejal enominutni molk.«

(Se nadaljuje)

Leopold Stanek:

VČASIH

*Včasih bi kar želeli umreti:
obup je v skali obvisel,
plaz podira smisel
vsemu, kar hoče živeti.*

*Umreti znajo le mladi,
vriskajo nad prepadi,
hip lepote užili
radi bi in v vek spremenili.*

Stane Terčak:

PARTIZANSKA BOLNIŠNICA CELJE

(Nadaljevanje in konec)

Dnevnik dr. Kukovca

Redko kdo izmed partizanov je pisal dnevnik, ker je bilo pisanje vsaj v prvi dobi strogo prepovedano zaradi konspiracije. Vendar imamo nekaj primerkov ohranjenih. Najzanimivejša dnevnik na našem terenu sta Švabov dnevnik (Pintarič Franc-Švaba), v katerem so zabeležene vse akcije Štajerskega bataljona od 16. oktobra 1941 do konca avgusta 1942 in dnevnik dr. Kukovca, ki nam opisuje življenje in delo v partizanski bolnišnici Celje. O življenju v partizanskih bolnišnicah imamo malo ohranjenega. Bolnišnice so bile na najnedostopnejših predelih, za nje je vedel le malokdo. Ranjenci, ki so prihajali vanje, so imeli vedno zavezane oči, da niso spoznali terena, da v primeru zajetja ne bi mogli bolnišnice izdati.

Ohranjeni so le redki arhivi bolnišnic, posebno na celjskem terenu, kjer so bile ob decembrski ofenzivi l. 1944 v Zgornji Savinjski dolini skoro vse izdane. Dr. Krasnik Virgil, upravnik bolnišnice Celje, omenja v svojem poročilu arhiv bolnišnice in tudi, kaj je v njem bilo. Omenja tudi komisarja bolnišnice Naceta Zupanca, o katerem trdi, da je arhiv bolnišnice rešil in ga predal po osvoboditvi v Mariboru. Ob delu na terenu oktobra 1955 sva z bivšim intendantom Poldetom Travnerjem govorila tudi z Drgovnikovo mamo iz Podplanine, kjer je bila tudi javka bolnišnice in kamor so zahajali kurirji in mnogokrat tudi komisar bolnišnice Nace Zupanc. Drgovnikova mama nama je izjavila, da so nekaj let kasneje, 1948 ali 1949, našli v njihovem hlevu zakopan lesen zaboj, poln raznih listin. Nekaj let so jih hranili, ker pa se ni nihče zanje zanimal, so v zimi l. 1952 z njimi podkurili.

Osebnost sem prepričan, da je bil v tem zaboju vsaj del arhiva bolnišnice Celje, ki je na ta način propadel.

Zdravnik dr. Robert Kukovec, rojen 17. II. 1910, je bil eden najboljših operaterjev, ki se je specializiral pred vojno na francoskih klinikah. Bil je asistent znanega operaterja dr. Budisavljevića v Zagrebu. Nato je služboval na kliniki v Ljubljani. Leta 1943 je odšel v partizane in je bil eden prvih kirurgov na Dolenjskem. V parti-

dr. Robert Kukovec,
avtor dnevnika, ki ga je po
naključju našel pisec članka

zanih je bil nekaj časa na Hrvaškem. Od tam pa je bil poslan nazaj v Slovenijo kot glavni kirurg IV. operativne cone na Štajersko. Za časa osvoboditve Zgornje Savinjske doline je delal s svojo kirurško ekipo na Ljubnem pri Kolencu. Ob napadu na Zgornjo Savinjsko dolino je odšel v bolnišnico Celje. Takrat je začel pisati dnevnik, ki ga je po njegovem zajetju ohranil njegov kurir Franci.

Dnevnik se začne z njegovim odhodom iz Ljubnega: »... Bili smo trije. Moj kurir Franci (Juvan iz Ljubnega v Zg. Savinjski dolini — opomba pisca), instrumentarka ekipe Lili in jaz. Seveda moram omeniti tudi svojega partizanskega konjiča, na katerega smo naložili nekaj sanitetnega materiala. Ulice Ljubnega so bile zapuščene — prazne. Na poti do Rastk smo srečali samo posamezne kurirje. Divizija, ki je bila zadnje dni tukaj, je odšla. Slabo znamenje! Zato sem se počutil bolj varnega šele, ko smo nad Rastkami krenili v hrib. Saj bi bili za Nemce res lep plen. Franci, tukajšnji domačin in nemški dezertler, Lili, bosanska partizanka iz l. 1942, in jaz, rdeči major...

Od Rastk smo krenili po strmi poti čez planino. Lili je pripovedovala, kako so jo februarja pri napadu na štab XIV. divizije tukaj lovili Nemci kar na roke (mišljen je pohod XIV. udarne divizije februarja l. 1944 — opomba pisca). Pri prvem kmetu srečam naš intendantski vod (vodnik Polde Travner — opomba pisca). Lili in Francija pošljem takoj naprej z ukazom, naj se tov. Lili s sanitetnim materialom umakne takoj na postojanko, Franci pa naj ostane pri zadnjem kmetu s konjem. Prepričani smo bili, da bo »hajkica« trpela največ teden dni...

Ostal sem pri prvem kmetu, kjer sem moral urediti še neko vprašanje z vodjo intendantskega voda. Kaže, da si niso bili na jasnem glede situacije, saj so se ravno pripravljali, da se vrnejo v Ljubno. Zadržal sem jih začasno tukaj in legel. No, kmalu me prebude, ker so zaslišali rafale. Bili smo zadnje dni precej vajeni tega. Ob 14. uri pribežijo k nam kmetje: »Nemci so že pri sosedu!« Ni bilo več mnogo časa za premišljevanje. Z vso brzino smo se umaknili na konec doline v majhno drvarsko kočo, kjer Nemci baje še nikoli niso bili. Nismo še bili četrte ure v koči, ko pribeži mimo nekaj domačinov z vzklikom: »Bežite, bežite, Nemci gredo!« Začeli smo se previdno umikati. Brodili smo po vodi strmega potoka tako, da bi tudi psom zabrisali sled. Začela se je zopet doba konspiracije... Prispeli smo pod strmo pečevje. Pod veliko skalo s previsom zagledamo dve ženi. Kot sem potem slišal, sta se že tri leta tako skrivali pred Nemci, sedaj sta pričakovali že četrto zimo. Vsaka je imela odejo, majhen lonček za kuhanje in malo hrane. Hrano sta dobivali pri kmetih. Skala ju je čuvala pred dežjem. Ob majhnem ognju se malo ogrejemo. Vedno večje je bilo število onih, ki so bežali pred Nemci. Do večera se je nabralo okoli 30 ljudi... Teren mi sicer ni bil dobro znan, vendar sem se odločil, da na vsak način najdem našo postojanko in se na ta način umaknem vremenskim neprilikam, ki so nam grozile na prostem, pod skalo v zimi. Nek domačin mi je po-

kazal pot in res se mi je posrečilo priti v bližino postojanke. Na poti srečam komisarja bolnišnice Naceta z nekoliko tovariši, ki so poizkušali zabrisati sled do bolnišnice. Tudi oni so slišali o prihodu Nemcev, vendar niso to prav verjeli. Vsi so bili prepričani, da so domačini od daleč videli naše edinice. Ponoči je spet snežilo in sneg je zabrisal sledove do bolnišnice. Nekoliko smo se oddahnili.«

Bolnišnica

»Naša postojanka je bila zgrajena v zelo gosti smrekovi šumi, da je nisi opazil, če si bil pet metrov od nje oddaljen. Globok sneg, ki je zapadel, je še povečal konspirativnost postojanke. Bilo je šest objektov. Dve baraki za ranjence s kapaciteto 35—40 ležišč. Imeli smo majhno operacijsko barako. Uprava je bila majhna zgradba v merilu 4 m × 4 m. V njej so bila nameščena ležišča kakor v spalnih vagonih. V njej smo spalj komisar Nace, upravnik dr. Dušan, bolničarka Sonja in jaz. V decembru smo imeli v bolnišnici prepoved kurjenja podnevi zaradi vidljivosti dima. Edino v kuhinji smo kurili. Toda ta je bila tako vlažna, čeprav je bilo v njej mrzlo. Vstajali smo pozno. Naš zajtrk je bil močnik. Delo v bolniški baraki je bilo seveda otežkočeno zaradi nizke temperature; zaradi nje so posebno trpeli bolničarji. Bolniki so kar po ves dan ležali pod odejami. Mi smo hodili stalno v plaščih, obupno nas je zeblo v noge. Ni čuda, da smo imeli vsi vsaj nekoliko zmrznjene noge. Sem in tja sem se odločil za sprehod. Toda edina pot, ki je držala iz postojanke, je šla strmo navkreber. Za slabo hrano, katero smo imeli, je bil to prevelik napor. Čeravno so bili dnevi kratki, so se nam zdeli dolgi — brezkončni. Komaj smo dočakali mrak, da smo si lahko zakurili. Takrat smo si vsi oddahnili. Imeli smo še nekoliko karbida in smo zvečer tudi malo čitali. Ko smo zvečer zakurili v baraki, je bilo poleg peči in na gornjih ležiščih kar prijetno, na spodnjih pa je bilo stalno mrzlo. Ponoči nismo kurili, zato smo se pokrivali s štirimi odejami. Seveda tudi operirati nismo mogli podnevi, ampak samo ponoči, ko smo operacijsko barako zakurili. Peč v baraki je bila slaba, operirali smo pri dokaj nizki temperaturi. Če je le malo posijalo sonce, sva se z Angležem Stephenom šla „sončit“. Napravila sva si v snegu luknjo, jo pokrila s smrečjem in odejami in se zavila. V stalnem pogovoru z Angležem sem spet nekoliko osvežil svoje znanje angleščine. Štef, kot smo mu pravili, je bil doma gradbeni delavec. Živel je v Londonu. Bil je pri RAF-u (aviaciji) kot mitraljezec. Njegova noga se je dokaj popravila, da je že lahko hodil okoli bolnišnice. Njegov rojak Valter ni bil tako srečen. Moral sem mu amputirati nogo nad členkom. Vendar se je njegovo stanje po operaciji vidno zboljšalo, posebno ker ni imel več bolečin. Štef je bil kaj prijeten človek, vsi so ga v bolnišnici radi imeli. Bil je zelo uslužen, vsakemu je rad pomagal. Če je bilo treba, je kidal sneg, cepil drva, nosil vodo. Zaradi hrane se ni nikoli pritoževal, popol-

noma je razumel težave, s katerimi smo se borili. Prav rada sva politizirala. Posebno se je zanimal za organizacijo partizanskega pokreta in se divil našim uspehom... Igral je z ostalimi pridno šah. Strašno rad je kadil ter imel navadno vedno tobak. Pošiljala mu ga je angleška misija kakor tudi knjige. Te knjige je tudi meni posojal, drugim pa jih je dajal, da so si iz listov delali papirčke za cigarete.

Naš glavni dobavitelj tobaka je bil Karel. Star je bil okoli 40 let. Pobrisal jo je Nemcem iz taborišča, kjer je bil na delu. Bil je za kuharja. Če ni imel tobaka, je postal siten in nervozen. Doma je bil blizu Kamnika. Za noben denar ga nisi zadržal v postojanki. Kljub globokemu snegu in Nemcem, ki so se stalno sprehajali po dolini, se je možakar odpravil na 'žic-patrolo'. Poznal je vse kmete in vedno je prinesel poln nahrbtnik domačega tobaka. V njegovo čast bodi povedano, da ga je vedno bratski delil z bolniki.

Po novem letu je začel mraz le preveč nagajati. Odločili smo, da bomo kurili tudi podnevi, toda na 'znanstven' način. Ponoči smo sušil drva na peči, tako potem podnevi kurimo s popolnoma suhimi. Poleg ognja je moral stalno nekdo sedeti in paziti, da lepo gori in da se ne kadi. Dežurni je tudi zarana v temi že zakuril, da je bila baraka nekoliko ugreta, ko smo vstajali. V topli sobi smo lahko tudi delali. Začel sem prebirati Partizanski zdravniški vestnik, izuril sem se v strojepisju in s Štefom sem imel vsak dan angleške ure. Lotil sem se pisanja strokovnih člankov. Dnevi so minevali mnogo hitreje in prijetneje. Sicer pa smo bili popolnoma odrezani od sveta. Z dolino smo imeli zveze le takrat, kadar je šel naš intendantski vod po hrano ali kadar je prinesel kurir kake novice. Njegova poročila so bila skoro vedno slaba. Zvedeli smo vedno za kako novo hajko, ki so nam jo pripravili Nemci. Ker pa od spodnje strani ni bilo nobenega sledu o bolnišnici, je niso mogli odkriti. Počutili smo se relativno varne. Iz sveta že ves mesec ni bilo poročil. Iz trga (Ljubno) so prihajala različna poročila. Nemci so 14. I. 1945 razpisali volitve za župana. Namesto svojih nemških županov so dovolili, da so si Slovenci izbrali svoje lastne ljudi. Zvedeli smo tudi, da je padel načelnik sanitarnega odseka IV. operativne cone tov. Peter (mišljen je dr. Peter Držaj, ki je padel na Moravškem — opomba pisca). Ta novica nas je zelo poparila. Tov. Peter je bil zelo priljubljen zavoljo svojega ljubeznivega vedenja in dobrih organizatoričnih sposobnosti. Zvedeli smo tudi, da so bile nekatere naše postojanke odkrite in ranjenci postreljeni. 16 ranjencev so Nemci prignali iz Luč na Ljubno in jih tukaj ustrelili. (Belogardisti, ki so prišli iz Kranjske, so odkrilj bolnišnico v Podvolovljeku in so v bunkerju v bližini Ljubnega vse ustrelili — opomba pisca.) Okoli božiča je šla mimo P. p. (Mišljena Podplanina, kjer je stala bolnišnica Celje — opomba pisca) Tomšičeva brigada in štab cone. Na P. p. so ostali 5 dni. Pustili so nam tudi 8 tovarišev z zmrznjenimi nogami, katere smo namestili na podstrešku (zasilna bolnišnica nad kmetom Tratnikom — opomba pisca).

Izdani

Bilo je konec januarja. Snežilo je v ogromnih kosmih. Vsi smo morali pridno kidati, da smo si napravili poti med posameznimi objekti postojanke. Za tovariše, ki so prinašali hrano na postojanko, je bil napor nepopisljiv. Udeležil sem se takega pohoda, ko smo iz doline gnali dve junici na postojanko. Živinčeta sta kaj kmaľu onemogla v snegu. Bilo je za nas in za telici obupna muka in trpljenje. Na poti ju nismo mogli zaklati, kar tudi ponoči in v izredno visokem snegu, ni bilo mogoče. Bali pa smo se tudi, da bi po naključju prišli in zapazili sledove... Z največjo muko smo ju pririnili do neke pastirske bajte (Tratnikovi pastirski stani — opomba pisca) in ju tam pustili preko noči. Mi sami pa smo prišli napol mrtvi ob tričetrt na eno v postojanko. Ob petih zjutraj pa so morali že spet tovariši po nje, da bi jih še v jutranjem mraku spravili na varno. K sreči sta se živinčeta preko noči toliko opomogla, da sta peš prišla do postojanke.

Bilo je 30. I. Tov. Karel in tov. Levstik sta vkljub visokemu snegu morala iti „na žic-patrolo“. Na postojanki namreč ni bilo tobaka. Popoldan se vrneta brez tobaka, namesto tega pa prineseta strašno novico: postojanka je izdana. Nemci so že pred tremi dnevi skušali priti do nas in nas vse zajeti. Bilj so že na pol poti, ko jim je visoki sneg onemogočil prodiranje. Tragična situacija! Sredi zime, 30 ranjencev, za katere je treba skrbeti, in sedaj kam? Vprašanje, ki ga lahko reši samo partizan. In rešilj smo ga! Takoj smo postavili poostreno izvidnico. In res smo videli na poti gaz, do kamor so Nemci prišli. Od nas so bilj oddaljeni komaj dober kilometer zračne črte. Intendant Tonček je še isti večer odrinil v dolino, da zve vse o izdaji. Bolniki so se vsi takoj oblekli in mnogi so takoj začeli zapuščati postojanko, češ, da jo bodo Nemci ponoči obkolili. Komaj smo jih pomirili. Težke ranjence smo z veliko muko spravili po globokem snegu v zemljanko. Potem nas je zalotila noč. Postavili smo tudi stražo, kar sicer nikoli nismo storili. V upravi smo vsaki 2 uri menjali dežurstvo. Ob treh se je vrnil Tonček in nam je povedal naslednje: »Nemci so pred tremi dnevi prišli do kmeta Tratnika, na čigar zemljišču je postavljena bolnišnica. Imeli so s seboj precej natančen načrt položaja postojanke. Ker ni bilo gazi, je bilo zelo težko gaziti in kolona 60 ljudi je prišla ob 16. uri šele na pol poti. Zaradi mraka so se vrnili z namenom, da prihodnji dan nadaljujejo započeto delo. Tratnik je še isti večer dal našemu intendantskemu vodu pošto o situaciji. Vodja voda pa ni poslal kurirja k nam, ker se je bal, da nas ne bi izdala sled. Bili smo res na milost in nemilost predani usodi. Usoda je bila z nami. Isti večer in vso noč je bil najhujši snežni metež. Zapadlo je nad pol metra snega. Trenutno smo bili rešeni...«

Naslednji dan smo z vso naglico nadaljevali z evakuacijo bolnišnice. Vso hrano smo poskrili, ravno tako vso opremo bolnišnice. Skrili smo vse peči, vsa okna, ves sanitetni material itd. Vse deske,

ki so bile na razpolago, smo odnesli do zemljanke. Opoldne je bila naša postojanka kakor izropana in opustošena. Zbrali smo se k zadnjemu kosilu. Evakuacijo smo izvedli na naslednji način: Okoli 25 se jih je javilo takoj v edinice ali pa so odšli na svoje domove na bolovanje. Tudi nekaj osebja, med njimi dve bolničarki, sta se javili za edinico. Nekaj ranjencev smo odpravili v podstrešek. Vsa ta kolona je odšla opoldne po kosilu. Vsi so dosegli svoj cilj. Deset najtežjih ranjencev smo zadržali. Nje in pet oseb smo pustili v zemljanki s poveljem, da se tam takoj zgradi, na pol v zemlji, še majhna baraka, da bo prostora za vse. Dali smo jim na razpolago ves potreben material in orodje. Do zemljanke smo spravili tudi hrane za mesec dni in potrebni sanitetni material. Nato smo takoj zamaskirali vse dohode do zemljanke, prejeli so povelje, da se ne smejo premakniti, dokler ne dobijo od nas poročila ali pa v skrajnem primeru. Zemljanka je bila četrť ure oddaljena od bolnišnice v zelo skritem in izredno težkem terenu. Bilo je videti, da jih Nemci ne odkrijejo. In res, ravno ta postojanka se je pozneje najbolje obnesla.

Mi, kar nas je še ostalo, smo ob prvem mraku krenili. Bili smo huje natovorjeni kakor konji. Nosili smo vsak svojo osebno opremo, tri odeje in dve vreči hrane. Iz postojanke nismo krenili po naši konspirativni poti, ampak po poti, ki smo jo uporabljali pred ofenzivo. Na ta način smo Nemcem hote pokazali pot v bolnišnico. Želel sem, da Nemci z lahkoto najdejo našo postojanko, zato da ne bi preiskovali okolico in pri tem po naključju odkrili zemljanko. Morali smo na sveže gaziti sneg. Udirali smo se do pasu. Na nekaterih mestih je bila na snegu skorja, ki pa ni bila dovolj trdna, da bi nas držala... To nas je najbolj zmučilo. Zaradi tega smo morali vreče s hrano pustiti in najprej napraviti steze ter se potem vrniti po vreče. Tako smo morali težavno pot to noč dvakrat premeriti... To nas je popolnoma ubilo. To pot bi v normalnih razmerah prehodili v pičli uri. V tej noči pa smo porabili sedem ur. Na koncu smo pa morali po zmrznjeni poti v zelo strm hrib. Bili smo dobesedno ubiti in na koncu svojih moči, toda bili smo na svojem cilju. Prišli smo na osvobojene »grunte«.

Osvobojeni grunti

Osvobojene »grunte« smo imenovali ono šumo, v katero smo se skrili že decembra ob prvem prihodu Nemcev. Tudi na »gruntih« se je nekaj spremenilo. Obe ženi, ki sta bili od takrat edini prebivalci gruntov, sta se selili. Rekli sta, da je mesto preveč znano. Pod previsno skalo, kjer sta stanovali, se je sčasoma zgradil bunker. Zunanjo steno so tvorile deske in vejevje, notranjo steno pa skala. Vse špranje so bile dokaj dobro zapažene, tako da se je ob primernem bgnju temperatura prijetno dvignila... Kakih 20 metrov dalje so naši fantje postavili nov bunker skorjevko. Zadnjo steno je tvorila skala, stranske stene so bile pokrite s smrekovimi skorjami, prednja

stena je bila napravljena iz desk. Tudi vrata z majhnim okencem so bila. Tloris skorjevke je meril $2\frac{1}{2}$ m \times $2\frac{1}{2}$ m. Skorjevka je imela prostora za 6 ljudi . . . Kot rečeno so predstavljali osvobojeni »grunti« gosto šumo na zelo strmem pobočju. Z obeh strmin tega pobočja je tekel potoček. Pot v dolino je držala po pobočju do potoka. Da bi zabrisal sled, smo nato hodili nekaj časa po potoku in nato po strmem pobočju do kmeta Planinca. Nemci še pri njem niso bili nikoli, zaradi tega smo ga šteli za edinega osvobojenega kmeta na Štajerskem. Planinčeva hiša je stala na hribčku, ki se je strmo spuščal proti potokoma, ki sta tekla z desne strani hiše. Tam, kjer sta se potoka združila, je stala drvarska kočica in tod mimo je držala pot od Primskovega vrha na Podplanino. To pot so Nemci večkrat uporabljali, vendar do kmeta Planinca niso nikoli prišli. To je tudi rešilo naš intendantski vod, ki je bil dolgo časa pri Planincu, dokler si ni zgradil na »gruntih« bunkerje. Nekoč so ob močnem snežnem zametu prišli Nemci po omenjeni poti ter se pri drvarski bajti odpočivali. Nastavili so mitraljeze proti Planincu. Tovariši so jih šele takrat opazili. Vsi so se takoj hoteli umakniti iz hiše. Situacijo je rešil moj kurir Franci, ki jim je s puško v roki zabranil izhod iz hiše. Če bi se bili umaknili, bi jih Nemci opazili . . .

Na »gruntih« se je začelo naše novo življenje. Vreme nam je bilo zopet naklonjeno. Ves februar je sijalo sonce in mi smo se začeli sedaj bolj uspešno kot o božiču sončiti. Ozračje je bilo mirno. Nemci niso poizkušali najti bolnišnice. Svobodno smo se gibali pri kmetih na Podplanini . . .

Sedaj smo imeli tudi boljše zveze z dolino in ostalim svetom. V istem času smo tudi zvedeli za tragedijo, ki se je odigrala nedaleč od nas. Kurirji s tov. Cikom (poročnik Ciko je bil za zvezo pri štabu IV. operativne cone, bil je ranjen in se je zdravil na stanici, doma je bil iz Ljubljane) na čelu, so si postavili bunker na zelo strmem pobočju. Vreme je bilo toplo in neke noči se je plaz prav nad bunkerjem odtrgal in pokopal vseh 6 tovarišev. Plaz je bil tako debel, da bi vsa reševalna dela bila zastoj.

V tem času smo zvedeli, da so se belčki, ki so do sedaj bivali v Lučah, preselili na Ljubno. Ker so jim bile znane mnoge stvari, o katerih Nemci še pojma niso imeli, smo se tega prihoda precej prestrašili.

Lotili smo se novih ukrepov opreznosti. Da bi imeli boljše obveščevalno službo, sem hotel izvidnicó treh ljudi poslati na kako mesto bližje Ljubnega. Pri izbiri tega mesta mi je pomagal tukajšnji domačin Gjuro. Pokazal mi je mesto, od koder se lepo vidi cesta iz Ljubnega do Rastk, pobočje leži popolnoma južno in kakih 200 metrov nad dolino. Tukaj je bilo strmo pobočje, velike skale, nedostopen teren, gosta šuma. Moja odločitev je bila takoj storjena. S kurirjem Francom in Gjuro smo se 14. II. preselili v naš novi dom.

Podstrešek

V slovenskih partizanskih bolnišnicah je bila navada, da je bil v bolnišnici ali pa nekje v njeni bližini podstrešek. To je bilo navadno ležišče s streho brez vsakih sten. Služil je za ležišča osebja ali lažjih ranjencev in prebolewnikov, seveda samo poleti. Tudi pri nas je bil tak podstrešek, in sicer na drugi strani Komna, kako uro oddaljen od postojanke. V začetku je bil to podstrešek v pravem pomenu besede. Vsi smo bili prepričani, da ne bo treba to zimo ostati v hosti. Ko pa le ni kazalo na bolje, smo jeseni spremenili podstrešek v majhno postojanko. Podstrešek je dobil še stranske stene in kuhinjo, tako da je bilo prostora za 20—25 ljudi. V decembrski hajki se je nabralo tudi do 40 ljudi. Jasno je, da je nastala precejšnja gneča, zraven tega pa še veliko pomanjkanje hrane. Te razmere so šle v prvi vrsti na škodo ranjencev. Iz tega položaja sta podstrešek rešila naš komisar Nace in intendant Tonček. Organizirala sta pohod na bunkerje hrane v dolini, katerega so se udeležili vsi zdravi. Ta pohod sta ponovila trikrat in na ta način je dospelo spet nekaj hrane. Razmeroma najlažje je bilo rešeno vprašanje živine, to je mesa. Stvar je bila samo v toliko nevarna, ker so morali kmetje prijaviti vso živino Nemcem. Vsak zakol je bil strogo prepovedan in zaradi tega niso hoteli dati več živine. Iz te zagate nas je rešil novoizvoljeni občinski odbor, ki se je v vsakem oziru dobro izkazal. Če smo vzeli živino, je kmet to javil občini in se je zadeva uredila tako, da Nemci niso zvedeli ničesar. V glavnem se mi je posrečilo, da sem število ljudi na podstrešku zmanjšal... Ta načrt se mi je posrečil od 1. II.—13. II. Na podstrešku je ostalo samo še 18 ljudi...

Velika hajka ali lov na ljudi

»... V prvem tednu marca je prišel komisar k meni ter mi predlagal, da bi opustili zemljanko z bolniki in ranjenci in zgradili novo v bližini doline na zelo skritem in nedostopnem mestu. Na ta način bi oskrbovanje postalo lažje. Pristal sem na ta predlog. Nisem vedel, da smo s tem podpisali smrtno obsodbo 6 tovarišem. V novo zemljanko smo prenesli 4 najtežje ranjence, katere smo z veliko muko strgali smrti. Vsak od njih je bil večkrat operiran. Zadnje čase se jim je stanje izboljšalo. Dodelili smo jim kuharja Jožeta in bolničarja Uroša (bolničar je bil Uroš Marčič iz Braslovč — opomba pisca). Znosili smo jim v bunker precej hrane in nato bunker zaprli. Bili smo prepričani, da smo storili vse najboljše za te tovariše in tudi za konspiracijo te postojanke. (To zemljanko so v marcu 1945 našli Ukrajinci, ki so hajkali pod Komnom in Podplanini. Vse ranjence in strežno osebeje so pobili — opomba pisca.)

... Nemške čete, ki so prišle hajkat v to pogorje, so bile sestavljene iz Ukrajincev, pomešane s SS-ovci. Njihovo število je bilo okoli

30000 mož. Bili so namenjeni na fronto. Med potjo pa so priredili majhen »lov na bandite«. Hajke po gorah se je udeležilo okoli 19000 mož. Ostali pa so krenili po cesti Mozirje—Gornji Grad in naprej na Kranjsko. One čete, ki so šle na Mozirske planine, so kmalu naletele na naše edinice. Naši so spoznali situacijo in so se začeli previdno umikati proti Teru ter so se spretno izmuznili iz Podtera in v bližini Ljubnega smuknili na Šentprimoški vrh in dalje. Naše izgube so bile precej manjše v primeri z onimi, ki so jih imeli Ukrajinci in Nemci. Tukaj so hoteli Nemci naše popolnoma uničiti. Takoj zjutraj so poslali po pomoč, ki je prišla okoli poldneva. Takrat se je situacija zaradi umika naših edinic popolnoma spremenila. Na mestu, kjer so bili partizani, so bili v teku popoldneva že Ukrajinci. Čete, ki so prišle Ukrajincem na pomoč, so od daleč zagledale vojake. Mislile so, da imajo pred seboj partizane in so udarile po njih. Ukrajinci, napadeni od zadaj od svojih ljudi, so mislili, da so jim prišli v hrbet partizani. Čete v dolini, ki so vse to opazovale, so začele tolči v svoje z artilerijo. Svojo napako so odkrili šele, ko je ena skupina obkolila drugo...

Do svita nisem mogel zaspati. Takrat smo vstali še bolj zbiti, kot smo legli. Skuhali smo hitro močnik na vodi, pospravili smo svoje stvari na varna mesta okoli bunkerja, nekaj hrane in odeje spravili v nahrbtnike, vzeli orožje ter čakali bodočih dogodkov.

12. III. Imeli smo stalno stražo na gornji izvidnici. Tudi ta dan se je čulo močno pokanje s sosednjega vrha, vendar ni bilo tako močno...

Tukaj se dr. Kukovčev dnevnik neha.

O zajetju dr. Kukovca po Nemcih pravi aktivistka Lizika Podlesnik (njen brat Franci je bil njegov kurir), naslednje: »Nekako sredi aprila so zajeli dr. Kukovca pri kmetu Tratniku v Podplanini. Ljudje so govorili, da je bila takrat hajka, kar pa ne odgovarja resnici. Zajetje se je zgodilo takole: Neki nemški stotnik je hodil večkrat iz Črne preko Podplanine na Ljubno. Pri nas je imel svojega dekleta. Nazaj pa so ga vedno spremljali policisti iz Ljubnega. Spremljali so ga tudi omenjenega dne. Pri kmetu Tratniku so počivali. Ravno takrat se je pri omenjenem kmetu mudil tudi dr. Kukovec. Tja je prišel pit mleko. Bil je oblečen v kmečko obleko. Ko je zagledal nemško policijo, je pričel bežati preko njiv v dolino, misleč, da je hajka in da nastopa policija iz gozda. Tako so ga ujeli. Če bi bežal proti gozdu, ki se začinja takoj za hišo, bi se bil lahko rešil.

Moj brat Franci je bil njegov kurir. Takrat je bil ranjen v koleno, zato je bil dr. Kukovec sam. Pravil mi je, da je imel dr. Kukovec v svoji angleški uniformi dozo morfija. Večkrat mu je dejal: 'Če me Nemci dobe, me bodo dobili samo mrtvega.' To se mu ni posrečilo.

Po zajetju je policija odpeljala dr. Kukovca na Ljubno, kjer je bil zaprt pri posestniku Budnu. Tam je bila nastanjena tudi policija. Pred njegovimi vrati je bila stalna straža. Kolikor mi je znano,

se je komandant Ljubnega pregovarjal z njim, da ga spusti na svobodo, če bi zdravil njegove vojake. Dr. Kukovec je to njegovo zahtevo odbil.

Nekaj dni pred popolnim polomom Rajha so Nemci vso noč neprestano streljali. Komandant Ljubnega je popolnoma podivjal. V svojem stanovanju je streljal v stene in ogledala. Govoril se, da je bil omenjeni komandant sošolec dr. Kukovca, vendar to ni potrjeno. V tej noči so odpeljali dr. Kukovca od Budna in ga umorili. Kako se je tragedija izvršila, bo ostalo najbrž nepojasnjeno.

Nekaj dni po odhodu Nemcev so Ljubenci, ki so dr. Kukovca dobro poznali, začeli iskati njegovo truplo. Iskali so ga predvsem okoli Rasul. Končno so našli za rasulskim pokopališčem mesto, ki je bilo prekrito s svežim travnatim rušjem. Ko so na tem mestu začeli kopati, so našli truplo dr. Kukovca s popolnoma razbito glavo.

Njegov dnevnik je bil shranjen pri mojem bratu Francetu.«

Usoda se večkrat neusmiljeno poigra s človekom, tako se je tudi z dr. Kukovcem. Ko je svoboda prihajala s hitrimi koraki in prinašala svetle dni, je omahnil v smrt.

Iz njegovega dnevnika je značilen tudi naslednji odstavek o izvidnici, s katere je bil lep razgled in s katere so opazovali premike Nemcev. Takole piše: »... Na tej izvidnici sem presedel mnogo ur. Včasih sem se sončil in grel kot martinček, včasih pa opazoval ure in ure avione. Drugič sem zopet pisal strokovne stvari, čital ali pisal o našem življenju. Ali bodo te vrstice sploh koga zanimale? Ali bodo zmogle prikazati vse ono, kar smo pretrpeli, ko smo čakali in upali? Morda bodo nekega dne ostale v hajki pod kako skalo in če se ne vrnem, jih mogoče nihče ne najde. Zakaj jih skrivam? Če bi ti listi prišli Nemcem v roko, bi preveč zvedeli. Zato jih imam stalno na varnem mestu in le kadar pišem, jih privlečem na dan. Največ sem čakal in upal v skalovju... Tukaj sem zagledal prvega metulja in prvi list, ki je odganjal na mladi veji. Od tu sem opazoval zimo in vesno. Natančno sem si zapomnil vsako kopno mesto na nasprotnem vrhu ter ga vsako jutro in vsak večer primerjal, če se je povečalo. Videl sem na tem vrhu prva drevesa zeleneti... Gledal sem, kako so tam orali in branarili polja, kako so zeleneli travniki in kako je poganjala ozimina. Pomlad, kako smo te želeli in te klicali vso to zimo! Bili smo prepričani, kdor te učaka, učaka tudi novo življenje. Kolikokrat je Franci rekel: 'Naj bo samo kopno! Spet bodo hodile brigade po Štajerski in rušile postojanke. Spet bo življenje za partizane in smrt za Nemce.' ... Ležal sem in gledal plavo nebo. Moje misli so hitele sem in tja, samo sedanjosti so se izogibale. ... Naprej, naprej svobodi nasproti! In je še ni. Prišla bo, samo kdo je učaka! Skozi drevje se iz tega mesta lepo vidi Ljubno in Rasulje. Ne vem, če je kdo kako umetnino gledal s tako željo, kot sem to jaz. Ona mi je predstavljala simbol življenja, simbol svobode...«